ETNOLOŠKA BIBLIOTEKA 20
UREĐUJE PROF. VLADIMIR TKALČIĆ

ANTUN MATASOVIĆ

SELJAČKO REZBARSTVO
U SLAVONSKOJ POSAVINI

U ZAGREBU, 1933.

ETNOLOŠKA BIBLIOTEKA 20
UREĐUJE PROF. VLADIMIR TKALČIĆ

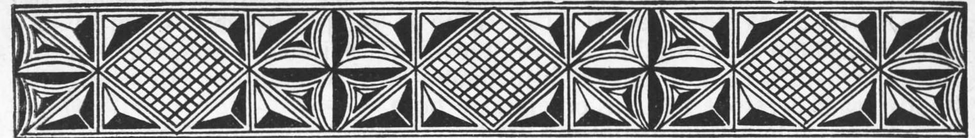
ANTUN MATASOVIĆ

SELJAČKO REZBARSTVO
U SLAVONSKOJ POSAVINI

U ZAGREBU, 1933.

Štampa Državne štamparije u Beogradu.

Izdaje Etnografski Muzej u Zagrebu, Mažuranićev trg 14.



SELJAČKO REZBARSTVO U SLAVONSKOJ POSAVINI

Rezbarstvo je zapravo dio drvenarstva, pa je zaradi toga potrebno usput reći koju i o rukotvorinama iz drveta, makar i ne spadale strogo u rezbarstvo, jer se jedno od drugoga ne da uvijek razlučiti.

Drveni predmeti (suha roba, kako kažu slovenski Ribničani) nekada su se više pravili i upotrebljavali, nego danas. Iz drvenih zdjela i tanjura se jelo drvenim kašikama, koje su sami domaći muškarci pravili. Danas nema toga. U koliko se upotrebljavaju drvene zdjelice (za sir) i zdjele, mosuri, vretena, preslice, solenice i sl., većinom su tokareni predmeti, koji se kupuju bilo od tokara, bilo od Cigana, koji se bave tim obrtom.

Drveni i rezbareni predmeti, koji se danas prave, rad su u glavnom pastira, a služe ili za igru i zabavu ili za ukras ili imadu karakter tobože „umjetničkog djela" bez prave praktične upotrebe. Prave ih više manje gotovo svi muškarci od djetinjstva do zrelog muževnog doba, te prema dobi onih, koji ih prave, možemo ih i klasificirati. Dječačke rukotvorine pravi gotovo svaki dječak, a služe ponajviše igri, te ne trebaju kakve osobite vještine i znanja, da se načine. Momci prave predmete za zabavu i ukras i odaju veće znanje i vještinu, pa ih proizvode oni, koji imadu više majstorskih sposobnosti. Napokon oni, koji imadu poseban umjetnički dar, ne napuštaju ovaj rad ni u zrelijoj dobi, te prave često takove predmete, za koje se mirne duše može reći da su umjetnine u pravom smislu riječi.

I

Dječačke su rukotvorine posve primitivne i ne mogu se ubrojiti u rezbarstvo. Tako n.pr. svaki govedar mora imati štap ili „batinu" odnosno „ćulu" ili „budžu", kojom goni goveda.

„Batina" (štap) je ravan komad drveta otsječen od grane ili pruta, na gornjem (tanjem) dijelu obično oguljen a često ukrašen spiralom ili prstenastim ukrasom urezanim u koru. „Ćula" („budža") imade na gornjem (debljem) kraju okruglu „gulu" (kvrgu). Obično je to mlado izvađeno drvo, kojemu se korjen izreže u kruglastoj formi. Batina i ćula ne smiju biti svijene, jer bi bile nezgodne za bacanje, budući da govedar povraća goveda bacanjem batine pred njih.

„Paličak", štap starih ljudi za potštapljivanje je redovno kukast ili svijen. Kukasti se paličak pravi od mlada drveta, koje se izvadi s korijenom, pa se obradi tako, da korjen čini kuku. Prema prirodnoj formi korjena izreže se koji puta kuka u obliku kljuna (pačjeg) ili životinjske glave. Tu je već početak rezbarstva.

Svijeni se štapovi prave najčešće od debljeg rakitovog (vrsta vrbe) pruta, koji se još sirov napari na vatri, pa se savije i uveže, a onda se suši, obično na dimu u dimnjaku. Isušen štap zadrži svijenu formu, a što je nepotrebno, izreže se. Od dima dobije tamnu boju. Osobito se cijene drenovi štapovi radi čvrstoće i lijepe crvenkaste boje.

Zreliji mladi ljudi izdjeljaju sebi „odgodnji" (svečani) štap od cjepanice ili letve tvrdog drveta, pa ga izrezbare ili ukrase umecima (intarzijom) crvenog šljivova drveta. Jednako se prave i držala za nadžak (mala sjekirica na štapu), koji ne služi samo za ukras, nego i za obranu u slučaju potrebe. Ovakav štap nose samo mladi ljudi za paradu ili momci, kad idu djevojci u tuđe selo, a nikada starci, jer bi za njih to bila pretjerana gizda.

Dječacima služi batina ili budža i za igru „krća". „Krć" je od drvene kvrge ili korjena načinjena kugla, koja se tepe ćulom bilo držeći je u ruci, bilo bacanjem iz ruke, već prema vrsti igre.

Druge dječačke igračke su zvrk, „špric" (štrcaljka) i puška.

Zvrk je načinjen od drvenog kola (ili od mosurića kupovnog konca), nataknutog na drveno vreteno, koje se zavrti među dlanovima, pa se zvrk okreće, — ili se vreteno omota jakim koncem, a slobodni se kraj konca provuče kroz kratku bazgovu cijev s dva zuba i naglo izvuče, uslijeg čega se zvrk zavrti.

Puška i „špric" se prave od bazgove cijevi. Puška se začepi s obje strane čepovima od kudjelje, od kojih se jedan potisne drvenim „tučkom" (štapićem), a drugi usljed tlaka zraka iskoči s praskom. Mali dječaci prave puške od debelog guščjeg pera, a čepovi se izbodu iz tanje krumpirove ploške. Špric je isto bazgova cijev zatvorena s jedne strane čvrstim probušenim drvenim čepom, a s druge se strane tiska voda drvenim tučkom, da kroz rupicu na čepu štrca.

Od kratke bazgove cijevi s 4—8 zubaca na gornjem otvoru pravi se također „stan" (stative) za pletenje gajtana od vunice, koji se upotrebljava kao vrpca za muški šešir. Takve gajtane pletu samo dječaci.

II

Momčići, koji prelaze u momačko doba, napuštaju pomalo dječačke igre (osim krća) i počimaju praviti vrednije predmete, dakako prema svojoj duševnoj razvijenosti. Oni pletu svinjarice, košare i uče se praviti ostale predmete, o kojima se govori u mojoj radnji „Pastirske i pudarske rukotvorine."

Od drvenih predmeta prvo će svaki sam sebi načiniti kore za nož. To je futeral za „proštak" (nož, poput kuhinjskog noža u gradskom kućanstvu), koji svaki pastir nosi u torbi za jelo. Dvije drvene dašcice se izrežu u formi noževe oštrice, a iznutra se izdube mala pličina, na jednoj i na drugoj dašcici, da između njih može stati nož. Tako priređene dašcice priljube se jedna na drugu, pa se povežu s dva remenčića ili se navuku na njih dva ili više kolobara od tanke drvene kore, obično od „kukinje" (crnoga trna, prunus spinosa) ili od lijeske. Koji puta se kore ukrase izrezbarenim ili ispaljenim ornamentima.

Za zabavu će mnogi pastir sebi napraviti duduk ili dvojnice, jer mladež voli svirku i pjesmu. Duduk se obično pravi od bazgove cijevi duge 15—25 cm., kojoj se jedna strana zatvori drvenim piskom. Ispod piska se na samoj cijevi izreže poveća rupa (kao u vrbove svirke), a dolje niže se propali u jednakim razmacima šest ili sedam manjih rupa, koje kod sviranja pritiskivanjem prstima daju tonove jedne oktave. Upravo je čudno, kako ti mladi ljudi imadu glazbeni instikt da pogode redovno točno, gdje treba načiniti pojedinu rupu. Glas duduka sjeća na okarinu.

Dvojnice su slične duduku, ali imadu dvije cijevi, a prave se od izdjelanog komada drveta, kojemu se cijevi propale usijanim željeznim žigom. Jedna cijev dvojnica ima uz glavnu još tri manje rupe kao u duduka, a druga četiri. Dvojnice (a često i duduk) prave od klenovine (acer campestre), dudovine i šljivovine. Ako duduk ili dvojnice imadu kakvih ornamenata, šaraju se samo usijanim žigom, a ne rezbare se.

Zreo momak ne zadovoljava se više ćurlikanjem duduka ili dvojnica, koje se lijepo čuju na širokom polju, ali za kolo nijesu, nego mu postaje kao ideal glazbenog instrumenta tambura i to napose, koju on sam sebi napravi.

Seoska danguba (tamburica) oblika je brača ili (koji puta) bugarije, samo je mnogo manja, od prilike kao srednja bisernica. Pravi se od kljenovog ili javorovog (ako ga ima) drveta, a često i od šljivovog radi lijepe crvene boje. Bubanj se izdube što tanje, po mogućnosti, da se prema suncu „prozira." Radi boljega glasa izmaže se iznutra tutkalom (keljem), u kojem je umiješana prašina od stucana stakla. Zatvara se lipovom daščicom.

U držalo se utucaju „perdeta" (nom. sing. „perde") od željezne žice. Žice za sviranje se nategnu od bubnja preko „kobilice" na dašcici „čivijama" u glavi. Imade ih četiri.

Duduk, dvojnice i tambura su predmeti za veselje i zabavu, ali momak je i član familije, pa će prigodice praviti i stvari, koje su u kući potrebne, makar i ne imale same po sebi kakvu osobitu vrijednost. Glavno je, da ukućanima pokaže, kako se i on brine za kuću, kako je skrban, pa ma i neznatnim stvarima povećava zajednički inventar.

To su n.pr. vile za žitno snoplje: otsiječe se mlado stabalce s tri rašlje, od kojih jedna čini srednji mali zubac smješten pred druga dva veća (smještaj tih vilaka izgleda, kao kad se rastave tri prsta, kojima se pravoslavni križaju); zatim *ključ* za slamu: kukasto drvo, kojemu se zašilji kuka i vršak iznad nje, a služi za izvlačenje slame iz plasta; *rašak:* rašljasti se štap protivno od rašlje završi prečkom — služi za namatanje prede (Slika 1, br. 1 a i b); nadalje *stublike* i *stupke*.

Stublike su šuplji panjevi (drveni stupci) s učvršćenim dnom odozdo, a služe za spremanje graha i sl. ili za košnice. Nekada su u stublike spremali platno, pa se zato i danas platno savija u trubice.

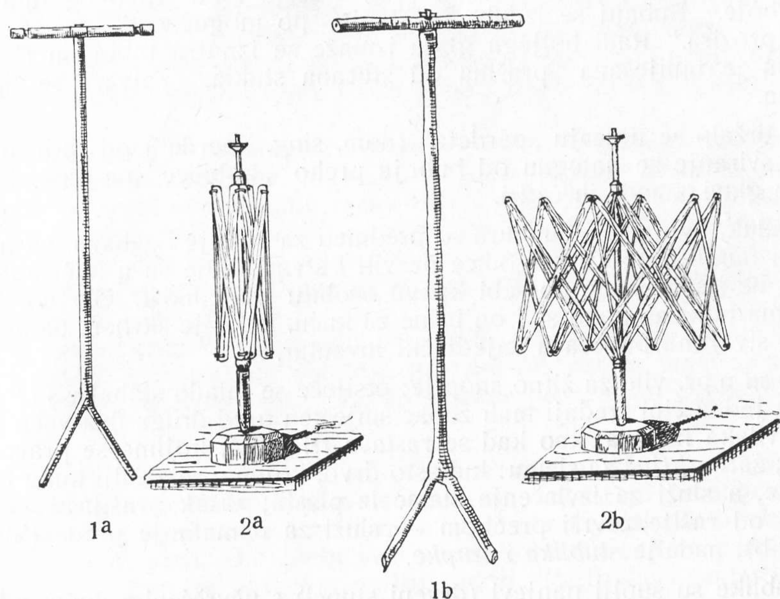
Stupke su po vanjskoj formi slične stublikama, samo su manje, a izdubu se iz trupca tvrdog drveta. U njima se tuče drvenim tučkom (maljem) obično od drenovine mak, orasi, bundevsko sjeme, paprika, šećer itd., kao u mužaru građanskog kućanstva.

U koliko pastiri i ne prave sami sve ovakove predmete, oni poznaju i šumu i polje, pa upozoruju domaće, gdje će naći građu za ove kao i za ostale potrebne predmete u kući n.pr. svijeno drvo za lijevče na kolima, za egije, za kljuke na kosu, kojom se žito kosi i sl.

Osim ovih imade još mnogo predmeta, koje prave pastiri, a trebaju ili u kući ili za stočarstvo ili za pčelarstvo. Međutim u slijedećem se poglavlju govori samo o rukotvorinama, koje imadu manje više „umjetnički" značaj.

III

Te predmete ne pravi svaki mladi čovjek, nego samo oni, koji imaju za to poseban talent. Ovakav „majstor" pravić́e i kasnije, kad postane muž, u koliko mu dopušta vrijeme, sve bolje i savršenije predmete dakako ne obrtimice, nego što bi rekli, kao amateur. Svoje radove rijetko će kada prodati, nego ih pravi ili za sebe ili za svoje i kod toga pokazuje smisao za svojinu. Jer n.pr. ako momak i dade djevojci, koju voli, kandelu ili nešto drugo, računa, da će mu to donijeti natrag, kad se uzmu. Svi ovakovi predmeti su u velikoj cijeni, a također i onaj, koji ih pravi. Iz majstora momka redovno se razvije majstor muž, koji pokazuje razumijevanje gotovo za sve obrte. On će u jednu ruku praviti sam sebi različne obrtne predmete, a u drugu zvaće ga i ostali njegovi bliži prijatelji, da im posluži savjetom, kad n.pr. treba srezati građu za zgradu ili poduzeti neki drugi važan rad, koji iziskuje veće izdatke. Takovi se ljudi veoma cijene i ponosni su na naslov „majstor", kojim ga kao iz poštovanja nazivaju.



Slika 1. — 1) a i b rašak; 2) a zatvoren, b otvoren vitlić.

Prema načinu obradbe drvenog materijala mogu se rezbarske i drvene rukotvorine podijeliti, kako slijedi:

1) Najjednostavnije obrađen materijal jesu tanke letvice, od kojih mladi čovjek znade vrlo duhovito složiti „vitlić" za odmatanje pređe (slika 1 br. 2 a i b). Njim će mladi muž načiniti veselje svojoj ženi, kao što će unuk razveseliti svoju babu jednostavnim raškom.

Solenice i police su također predmeti od daščica i ne zahtijevaju osobite vještine i umjetničkog dara, da se načine.

Solenica je drvena kutija srednje veličine sa zaklopcem i ručkom, kojom se vješa na zid kraj ognjišta ili štednjaka, da bude reduši pri ruci. Oblika je četverouglastog ili valjkastog, a daščice su složene kao duge na bačvi i spojene izvana drvenim obručima. Čavli se ne mogu upotrijebiti, jer sol izgrize željezo. Solenice se često izrezbare (slika 2).

Daščice za policu se poslažu između drvenih vijenaca tako, da se dobije duža ili kraća drvena škrinja, koja se objesi ispod stropa, pa su radi toga police obično velike kao prostor između jedne i druge grede (slika 3, br. 1). Obično se daščice police izrežu u raznim formama, koje potsjećaju na štampano veliko slovo S ili O, odnosno na srce (slika 3).

Jedno i drugo su predmeti za kuću, kojima pastir pribavlja sebi priznanje ostalih ukućana, a napose lijepom solenicom obveže redušu, koja mu sprema „torbu" (jelo), kad jutrom polazi na pašu.



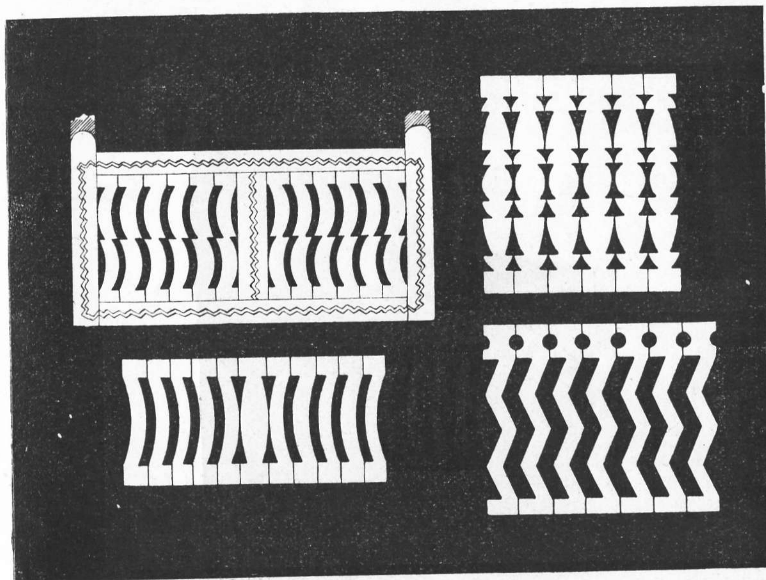
Slika 2. — Solenica iz Velike Kopanice (preko 40 godina).

2) No momak pastir nije izgubio smisao za igru, pa će pokušati da načini „vražji uzao", predmet, koji nema nikakove praktične uporabe. To je pravilan oktaedar sastavljen od drvenih „klipića" (egijica, baglamica) složenih jedna prema drugoj no tako, da se ne vidi, gdje je završetak. Ako se pogodi izvući završnu egijivu, cio se vražji uzao saspe, pa ga može složiti samo onaj, koji znade, kojim redom idu baglamice. Egija je drvo, koje imade oblik uglaste zagrade u matematici ([), a kako izgledaju klipići za vražji uzao, vidi se na slici 3 br. 2 moje radnje „Pastirske i pudarske rukotvorine." Slovenci prave također vražje uzlove, a zovu ih jednostavno „vozel", samo su njihovi mnogo veći (do ½ m) od slavonskih, koji su veliki 10 cm.

Od klipića se prave još krstovi za postavljanje i okviri. Jedni i drugi su veliki oko 30 cm, a prave se na posve jednak način kao i vražji uzlovi, samo što su osnovne egijice velike kao i sam predmet.

Za spajanje egijica kod tih predmeta ne upotrebljava se niti ljepivo niti čavli. Nijesu nikakove umjetnine, već su zapravo igračke, koje odaju spretnost i vještinu onih, koji ih prave i znadu sastaviti.

3) Dječaci redovno ne puše, jer se takav mladić ne smatra dobro „ospitnim" (odgojenim), no momak zreo za ženidbu smije da puši, ali neće zapaliti cigarete pred roditeljima ili starijima, iako mu otac daje duhana ili novaca za duhan. Mlađi puše samo cigarete, dok stariji ljudi puše i na lulu, što pak za mlađe ljude „nije lijepo".



Slika 3. — Police: 1) iz Velike Kopanice (oko 40 godina), 2) iz Velike Kopanice (preko 30 godina), 3 i 4 iz Koritne.

U tom periodu života pojavljuje se među momcima neko idealno takmičenje, jer svaki hoće, da je u nečemu bolji od drugoga. Poradi toga nastaje među njima diferenciranje; pa se opaža koji će biti dobar poljski radnik, koji će biti za stoku, a posebno se cijeni onaj, koji pokazuje „majstorski" (umjetnički) duh, samo ako inače imade kvalitete normalnog muškarca, jer „prelac" (muškarac, koji imade u sebi nešto ženskog) „nije nikamo pristao".

Majstor momak se neće zadovoljiti da puši na trsku ili na cigarluk od jednostavno propaljenog višnjevog prutića, nego će sebi za svečanije zgode načiniti odgodnji cigarluk.

Taj se obično pravi od zelenkastožućkastog bršljikovog (evonymus europaeus) drveta. Kao prst debeo prut se ostavi, da se dobro isuši, a onda se žigom propali. Izvana se „našara" (izrezbari), dok se kraj, u koji se stavlja cigareta, obalje olovom.

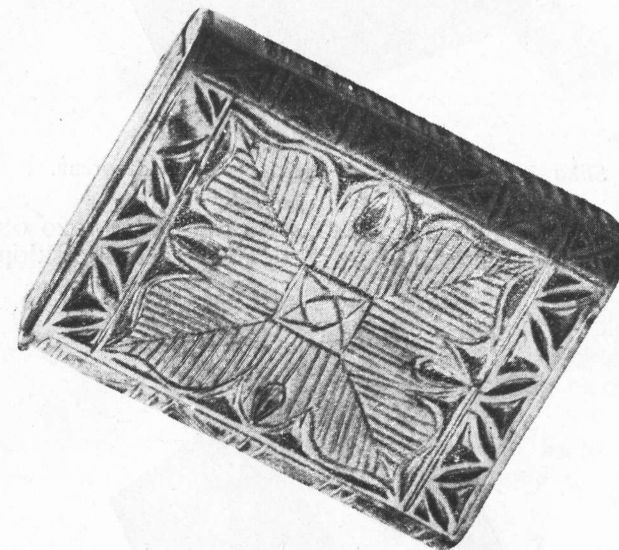
Ali osim cigarluka načiniće on i ostale predmete potrebne za pušenje, naime „sklopicu" za duhan i sklopicu za šibice.

Sklopice su svakako najinterestantiji predmeti narodnog rezbarstva, jer pokazuju u jednu ruku umjetnički ukus, u drugu pak umješnost, a imađu praktičnu uporabu. Osim sebi, napraviće koji od ovakovih predmeta da razveseli koga drugog od starijih muškaraca.

a) Najjednostavnije su sklopice za duhan. To su duhanske doze, a imadu veličinu i oblik kupovnih duhanskih kutija od tvrdog papira ili lima. Izdubi se iz jednog komada drva, a poklopac se pričvrsti malim limenim peticama poput vrata. Kao i sve ostale sklopice, tako se i ove izrezbare.

b) Sklopica za šibice imadu dvije vrste: na „feder" (pero) i na puceta.

Jedne i druge prave se od jednog komada drveta produbljenog skroz na skroz. Sklopica na pero zatvori se s donjeg kraja dnom, od kojega ide nutarnjom stranom drveno pero, koje pritište zaklopac da se ne otvori slično kao pero na žepnom nožiću (slika 4 i 5).



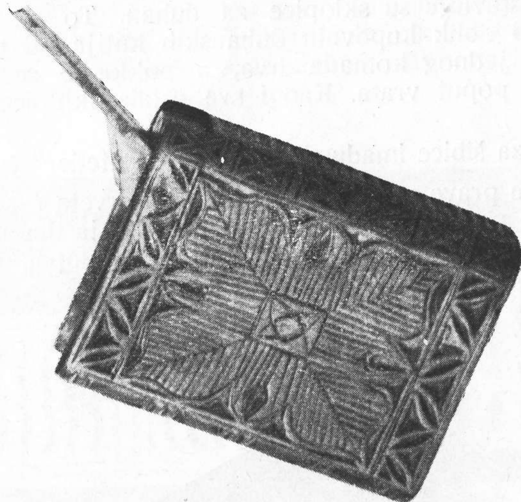
Slika 4. — Sklopica za šibice na „feder" zatvorena.

Sklopica na puceta je potpunog kvadratnog oblika. Kad je zatvorena, nevješt ne zna, kako bi je otvorio, a i rijetko bi je tko otvorio, dok ga drugi ne nauči. S jedne i s druge plosnate strane imade po pet u križ postavljenih drvenih dugmeta (slika 6 i 7).

Kad je zatvorena, dugmeta čine pravilan grčki križ. Ima četiri zaklopca: dva prava iznad jednog i drugog otvora i dva slijepa s jedne i s druge uske strane. Pravi su zaklopci kraći od slijepih i dok je sklopica zatvorena, nalaze se među njima pravi zaklopci, a puceta prema slijepom zaklopcima upiru u njih (u slijepe zaklopce), pa se ne mogu maći.

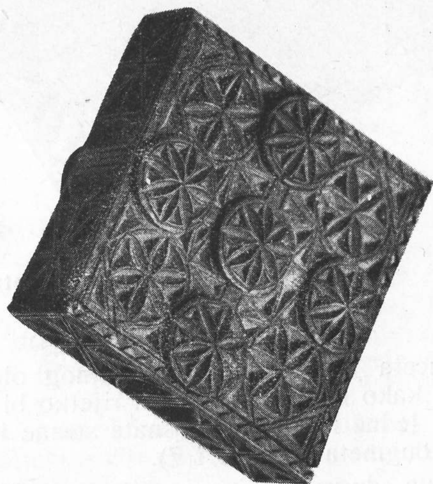
Ako se sklopica hoće otvoriti, moraju se razmaći dugmeta prema pravim zaklopcima od sredine, pri čemu nastane nevidljivi prostor pod

srednjim dugmetima. Tada se dugmeta prema slijepim zaklopcima pomaknu u sredini, usljed čega se mogu maći slijepi zaklopci, a onda se preko njih izvuku i pravi.



Slika 5. — Sklopica za šibice na feder otvorena.

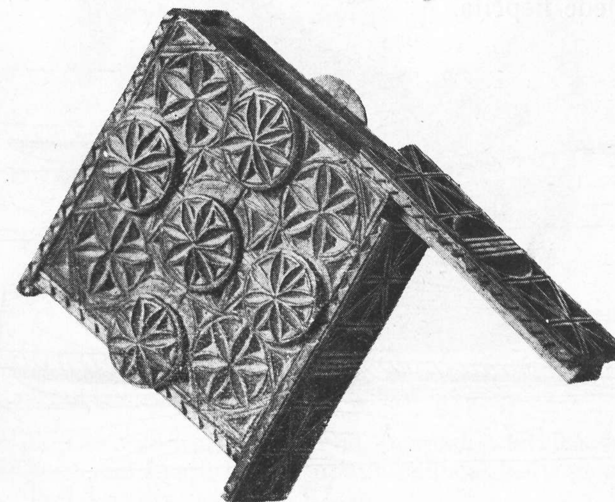
Ova je sklopica zapravo igračka, jer se ne može brzo otvoriti. Njom se služe mlađi ljudi, dok stariji kao praktičniji vole radije sklopicu na pero.



Slika 6. — Sklopica za šibice na puceta, zatvorena (iz Velike Kopanice oko 30 godina).

c) Sklopice za britve su dugoljasta oblika, često na jednoj strani uže, a na drugoj šire, naime prilagođene su obliku zatvorene britve (slika 8).

Njih imade isto više vrsta već prema načinu, kako se otvaraju. Zaklopac se kod sviju okreće oko drvenog vretena; jedne imadu dugme na zaklopcu s jezikom ili na zaklopcu ili pod njim, a drugima je dugme ispod zaklopca na strani vretena. Kako se otvaraju jasno je prikazano na slici 9, br. I i II a, b, c, te III a i b.



Slika 7. — Sklopica na puceta iz Velike Kopanice (oko 30 godina), otvorena.

Dugmeta za zatvaranje kako kod sklopice na puceta za šibice tako i kod sklopica za britve, imadu zubac, koji zapne u rupicu na zaklopcu, odnosno na jeziku, da se ne dade otvoriti.

Sklopice za britve redovno se šaraju, a njih rado imaju i stari djedovi, da se mogu podičiti rukotvorinom svoga unuka.

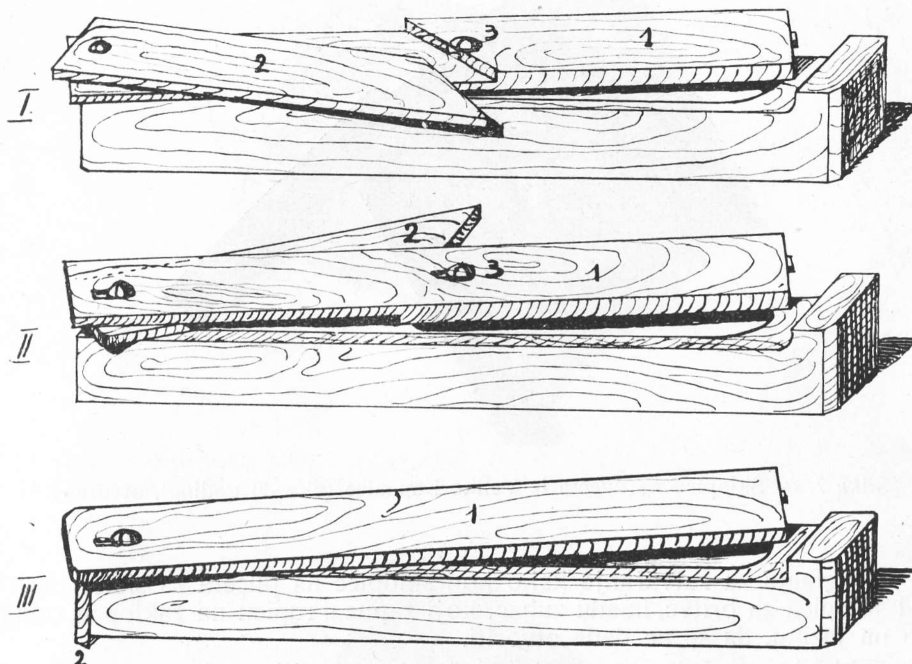


Slika 8. — Sklopica za britvu iz Velike Kopanice (oko 30 godina), zatvorena.

4) Kepčije su plosnate čaše više manje elipsastog horizontalnog prereza sa širokim drškom (slika 10), a nose ih pastiri obješene na torbi, da njima piju vodu. Spadaju među najljepše proizvode našeg narodnog rukotvorstva. Prilagođene su posve materijalu iz kojeg su načinjene i svrsi kojoj služe: iz drvene cjepanice lakše je načiniti plosnati nego valjkasti oblik; široki držak i plosnata forma kepčije su podesni, da se jednim

zamahom ruke po površini vode razgrne eventualno trunje i nečistoća, te čaša naglo uroni i zagrabi voda. Kako kepčije moraju jednako podnositi vlagu i sunce, a da poradi toga ne popucaju, prave se od suhe jasenovine (fraxinus excelsior) i to od onog dijela, koji čini prelaz od stabla ka korjenu.

Kepčije se također šaraju (za mlade čobane), no ne uvijek (za starce, koji čuvaju stado). U mom ih kraju zovu jednostavno vodena ili drvena čaša, rjeđe kepčija.



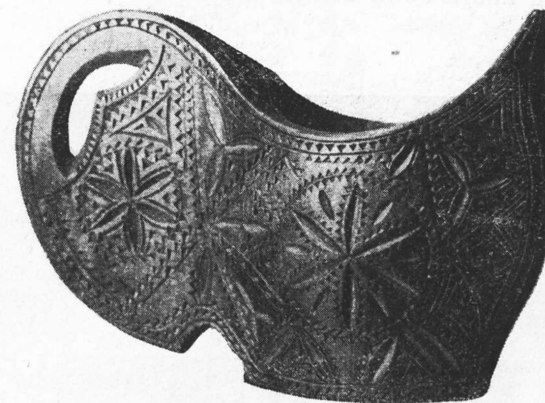
Slika 9. — Sklopice za britve zatvaraju se na slijedeći način: I zaklopac 1 povuče se nad otvor i zatisne desno, jezik 2 se izravna sa zaklopcem, a pucetom 3 se zamandali; II zaklopac 1 kao kod I, jezik 2 se uvuče pod zaklopac i puce 3 kao kod I; III zaklopac 1 se povuče kao kod I i II, a onda se puce 2 utisne gore.

5) Okviri za veće slike i ogledala su ili plosnati od cijelih komada drveta ili od trobridnih letvica na baršunastoj podlozi. Oni su redovno ukras zadružne kuće, no kod diobe dobivaju ih oni, koji su ih načinili.

a) Prvi se prave od četiri komada drveta, a na gornji se kraj našije vijugava glava slična zabatu baroknih zgrada. Sam okvir i glava se izrezbare (slika 11).

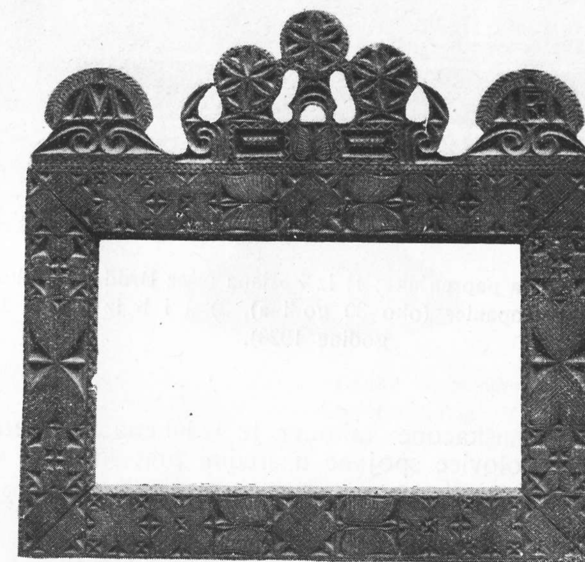
b) Drugi se prave na taj način, da se od tanjih daščica načini okvir, po kojem se izlijepe komadi raznobojnog baršuna. Na spojke se baršuna prišiju čavlićima ili prilijepe tutkalom trobridne letvice, po kojima se izrezuckaju zubre. Glava je ovih okvira (ako je ima) uglata. Ovakovih okvira imade i od širokih letvica, koje se ne lijepe na barnušastu podlogu. Okviri pod b) po svoj prilici su stranog porijekla i označuju već jaku degeneraciju narodnog ukusa.

6) Kućica za šibice također je više igračka, nego predmet za praktičnu uporabu. Ima oblik kuće. Iznutra je do polovice šuplja, no šupljina prema dolje tvori kut, odnosno šupljinu obrnute trobridne prizme. Stoji na podnošku, iz kojega ide kroz čitavu kućicu do otvora na krovu letvica sa



Slika 10. — Kepčija.

žlijebom na vrhu. Ako se kućica podigne, propadne letvica do dna šupljine, pa u žlijeb na gornjem kraju letvice upadne šibica, koja se pojavi na hrptu krova kućice, kad se ona ispusti.



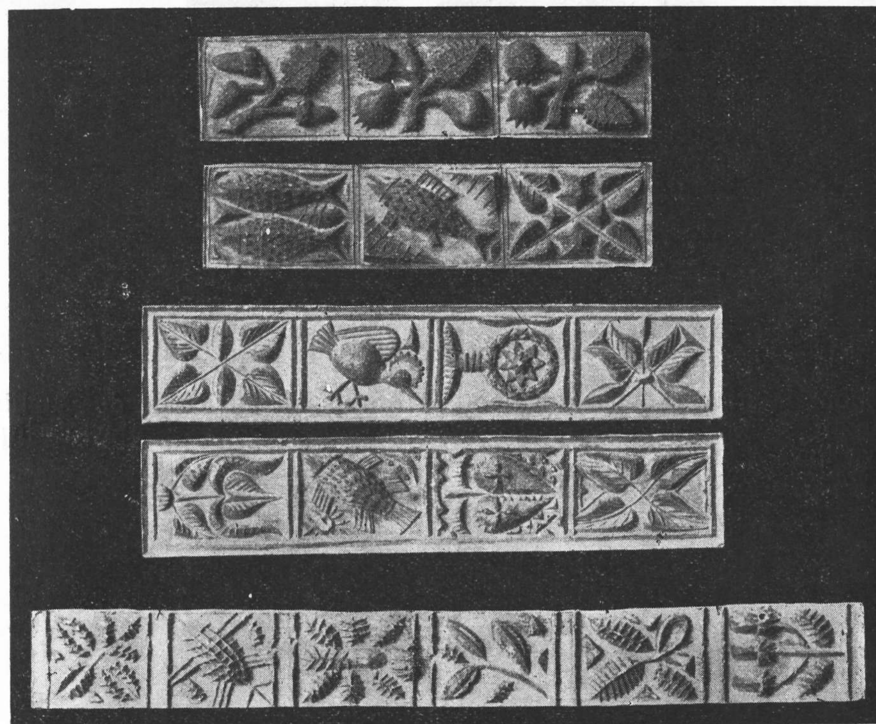
Slika 11. — Okvir iz Velike Kopanice (oko 30 godina).

7) „Modlica" za kolače imade dvije vrste: Za paprenjake i muškacone.

a) Paprenjaci su pačetvorine od prilike 5—8 cm, a običaj je, da imadu kakav plastičan oblik na sebi: pticu, ribu, cvijet, jabuku, šljivu, a također stilizovano srce ili sakramenat (monstrancu). (Slika 12).

Na dužem komadu drveta izdube se obično 4—6 raznih figura, pa kad se modlica pritisne na tijesto, dobije se isto toliko kolača s plastičnim figurama. Tijesto za paprenjake se pravi s medom, biberom i nekojim drugim mirodijama.

b) Muškaconi imaju oblik u sredini sužene elipse. Prave se od oraha meda i bjelanka.



Slika 12. — Modlice za paprenjake: 1) iz Zoljana (srez Brod n. S. oko 40 godina) 2) a i b iz Velike Kopanice (oko 30 godina), 3) a i b iz Velike Kopanice (iz godine 1926).

„Modlica" za muškacone također je izdubena u drvetu, a izgleda kao dvije orahove polovice spojene u sredini prst širokom vrpcom.

Jedne i druge modlice jesu obično dar mladoga muža ženi, da se ne stidi pred drugim ženama.

IV.

Ovim su pobrojani svi tipični predmeti, koji se stalno prave. Predmeti jedne iste vrste razlikuju se samo po finijoj ili lošijoj izradbi te po ornamentima, odnosno figurama, koje su na njima izrezbarene ili izdubene, a jedno i drugo ovisi o sposobnosti onoga, koji ih je napravio.

Međutim možemo naći po seoskim kućama i drugih izrezbarenih predmeta, koji služe lih za dekoracije bez ikakve praktične primjene, a možemo ih podijeliti u dvije grupe:

a) imitacija vidjenih predmeta;
b) samostalno zamišljena djela.

Seoskog rezbara u Slavoniji najviše privlači svojom grandioznošću đakovačka katedrala, pa se našlo „smionih" ljudi, koji su pokušali načiniti drveni model te crkve. Meni je poznato desetak dobro uspjelih modela Štrosmajerove katedrale, a sigurno ih imade mnogo više, dakako u malom, za koje se ne zna u javnosti.

Crkva, lijepa kuća, kakav spomenik, sve su to objekti, koje pokušava „majstor" rezbar da svojim malim nožićem i eventualno dlijetom izdjela iz drveta, a to samo za to da pokaže, što on zna i da se tim može podičiti. Ovakovi predmeti, ako su uspjeli, pobuđuju u selu udivljenje i ljudi dolaze da ih vide.



Slika 13. — Drvena čaša iz Beravaca (oko 40 godina). Gore u sredini svastika, ispod nje dva kaleža.

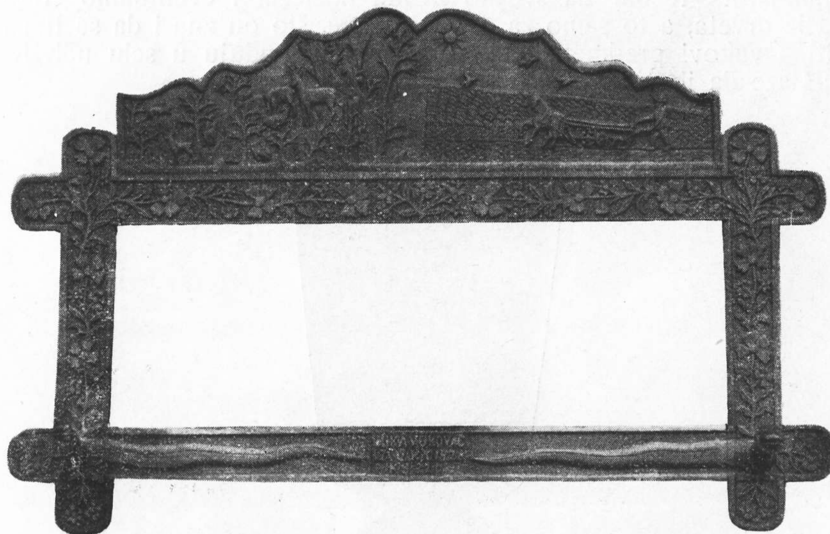
Mnogo češće se imitiraju predmeti iz građanskog kućanstva, kakvi se ne upotrebljavaju na selu, a također i predmeti seoskog kućanstva iz drugog materijala, pa se jedni i drugi lijepo izrezbare. Često će se naći n.pr. imitacija velikih staklenih čaša ukrašenih ornamentima (Slika 13), ili n.pr. vješalice za ručnike (Slika 14), ormar i sl. Isto tako i obični čiviluk (vješalica za odjevne predmete) često ospu ornamentima ili plastičnim figurama, kao što je već rečeno za štapove i cigarluke.

Napokon nadareni rezbar će i sam izmišljati nove predmete, pa je šteta, da se glavna pažnja posvećuje vještini, odnosno igri, kao što su n.pr. lanci iz jednog komada drveta i sl. Osobito se rado prave razni

predmeti za pobožnost n. pr. oltarići i križevi (Slika 15), a poseban je ponos rezbara, ako njegov predmet nađe mjesto u crkvi kao n. pr. izrezbareni stalak za misnu knjigu.

Radovima spomenutim u ovom poglavlju bave se najviše zreliji ljudi, koji smisao za rezbarstvo nijesu napustili, pa se i ne mogu uvijek ubrojiti u tipične pastirske rukotvorine.

Na koncu treba mimogredce spomenuti da su nekada seljaci sami lijevali olovne „šprije" (kugle) za puške u kalupima iz kamena, koje su sami pravili, a za Vojne uprave bio je neke vrste porez, da je svaka kuća morala predati „regimenti" stanoviti broj guščjih pera priređenih za pisanje. Danas se ni jedno ni drugo ne pravi, niti za vlastitu uporabu.



Slika 14. — Okvir za vješanje ručnika iz Vel. Kopanice, iz godine 1926. Primjer poratne degeneracije ukusa.

Isto tako pravili su se predmeti iz roga u prvom redu rogovi za barut, solenike i sl., a šarali su se kao tikvice. Danas se nađe samo tu i tamo po koji takav rog za barut.

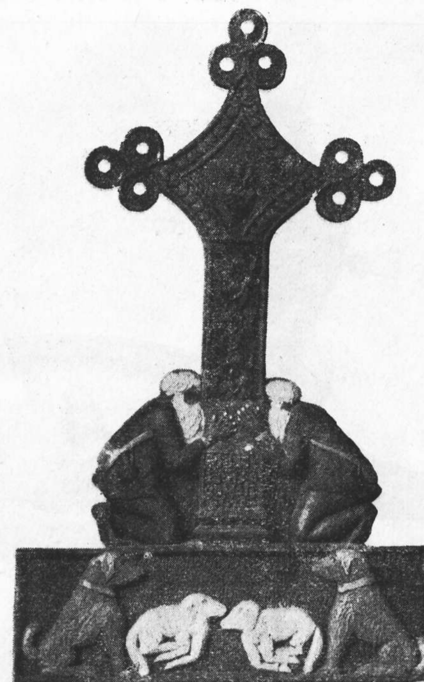
Od olova i kositra ljevale su se negda ružice, pera, zvijezde i slične stvarčice, koje su služile za nakit, osobito muškarcima za vrpcu na šeširu. Danas ni toga nema više.

Prednjim recima je rečeno u glavnom sve o rezbarstvu u mom kraju prije svjetskoga rata. Rezbarenje nije ni danas posve napušteno. U drugim krajevima bilo je i još ima i drugih radova, no na njih se nijesam u ovoj radnji obazirao.

Iz izloženog se vidi, da su ti radovi nikli iz načina narodnog života i iz neke težnje za lijepim ali i iz želje za podražavanjem tuđine, a stvorio ih je zapravo smisao za radišnost i nastojanje, da čovjek sam načini ono, što treba.

Dječaci stoga prave samo igračke, stariji pastiri predmete, koje u svom zvanju trebaju, a odrasliji brinu se također i za kuću. Pastiri i pudari

imadu dovoljno slobodna vremena, da se mogu baviti i onim, čim poljski poslenici ne mogu. No kako su to ljudi koji pudare, ili su na paši, radi odmora, odnosno jer još nijesu dorasli za teže poslove, ne bave se tim poslovima obrtimice, nego više zabave radi; pa za to i njihove rukotvorine imadu najčešće značaj igrarija. Posljedica je toga da u kasnijoj dobi, ako se bave rezbarenjem, prave većinom predmete, kod kojih nije u prvom redu spojeno lijepo s korisnim, nego lijepo sa zabavnim.



Slika 15. — Križ iz Semeljaca 1925 god. Naročito jasan primjer poratne degeneracie narodnoga ukusa pod uplivom tuđih elemenata.

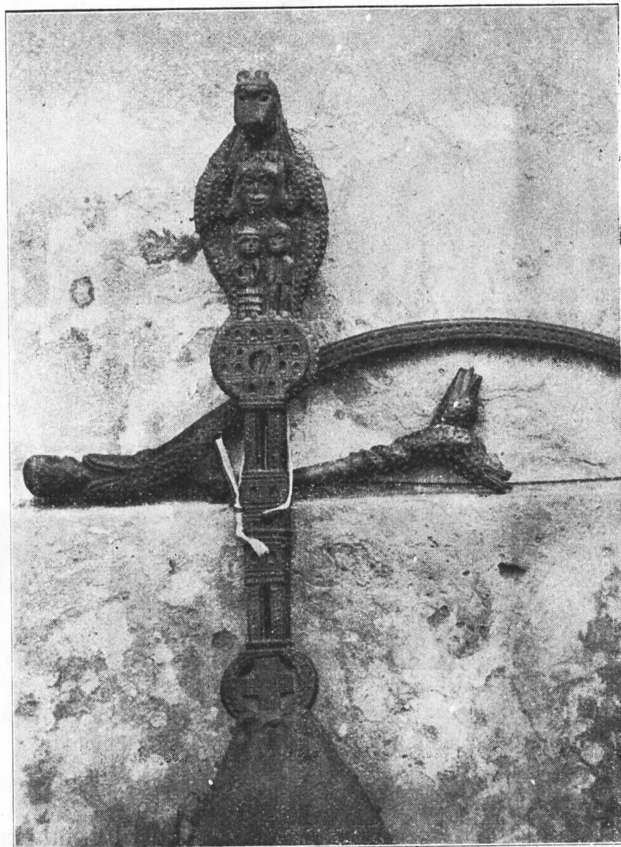
U zrelijoj dobi rezbare samo pojedinci, koji ili imadu za to više vremena ili im je umjetnički nagon jak, dok ostali redovno prestanu, jer što sebi za dokolice načine (sklopice, štap, okviri) ostaje im za cio život. Radi toga rezbarski predmeti, a i neki drugi, jesu u pravom smislu riječi pastirske rukotvorine.

V.

Za rezbarenje se najčešće upotrebljava kljenovina (acer campestre), koja je dosta čvrsta, a dade se lijepo izraditi. Godovi su joj prema kori bijele boje, a srce joj je tamno, gotovo smeđe. Nadalje se upotrebljava dudovina (morus alba) radi žute boje, te kruškovina, koja je crvenkastosmeđa. Šljivovina se bojom ni ne razlikuje od dobro izrađenog mahagonija. Javor, jasen, bršljikovina i neke druge vrste drveta upotrebljavaju se za specijalne predmete, kako je već spomenuto.

U najnovije doba upotrebljava se topolovina, lipovina i druge mekše vrste drveta, jer se rado rezbare plastične figure.

Izrezbareni se predmeti redovno ne bojadišu, jer se prave od drveta, koje ima lijepu prirodnu boju. Za to se samo osvijetle svinjskom slaninom ili se eventualno lakiraju običnim lakom rastopljenim u žesti (najčešće tambure). Okviri, sklopice i slični predmeti se obično prepariraju lanenim uljem, poradi čega prirodna boja drveta još bolje dođe do izražaja. Suh se predmet natopi tim uljem, pri čemu se pazi, da ga drvo što



Slika 16. — Gusle (oko 80 godina). 1) Glava, 2) gudalo, 3) čivija.

bolje upije. Zatim se suši na suncu, a cio se postupak nekoliko puta opetuje, dok predmet ne postane kao impregniran staklenastom masom. (Laneno ulje zapravo na zraku oksidira, pa tvori na predmetu neke vrste glazuru).

Nekada su gotov predmet od bijelog drveta prije šaranja namazali čađom ili prašinom od stucane cigle razmućenom u vodi, pa je izrezbareni predmet bio crn, odnosno crven s bijelim šarama od prirodne boje drveta.

U najnovije doba izrezbarene predmete, osobito s plastičnim figurama, bojadišu raznobojnim uljenim bojama.

Rezbari se *šaračem* sličnim šaraču za šaranje tikvica, samo je nešto veći, jer se pravi od manjeg proštaka. Ostalo pomoćno rezbarsko oruđe jesu: *žunjak, razna dlijeta, kotrice* i *žigovi.*

Žunjak je nož s dvije oštrice ploštimice svijen u luk. Njim se ižunjuju (dubu) modlice i popravljaju izdubine i produbine sklopica i tambura, u koliko se taj posao ne može dotjerati dlijetom.

Kotrica je slična dlijetu, a imade ih više vrsta. Za vijugave zubre kotrica je svijena u poluvaljak, a oštrica joj je šiljati luk. Za pletivo (tkanje) upotrebljava se kotrica debela do pola centimetra s dva, odnosno tri široka šiljka mjesto oštrice. Šiljci su jedan od drugog udaljeni za širinu upletene (utkane) vrpce. Udaranjem njome po drvetu dobiva se pletivo.

Dlijetom se dubu tambure i sklopice. I obične se zubre koji puta izbijaju dlijetom šiljate oštrice.

Za žig se upotrebljava kao i kod tikvica letka sa čekrka, na kojem se suču cijevi za tkanje. Za propaljivanje manjih rupica i za ispaljene šare služi makar kakova deblja čelična žica.

VI.

Ukrasi rezbarenih predmeta jesu urezane „šare" (ornamenti) ili plastične figure, odnosno jedno i drugo.

Glavni, pače jedini ukras u vrijeme do pred rat urezani ornament, koji nije onako raznolik kao na tikvicama, što nije čudo, jer rezbariti u drvu je teže nego šarati po mekoj tikvičinoj kori.

Ornamenti su u glavnom geometrijski i to kružnice (Slike 6, 7, 10), sa šestolatnim ružicama od upisanih polukrugova, što je vrlo lagano narisati šestarom, te kvadrati i pačetvorine s raznim kombinacijama dijagonala, odnosno paralelnih i ukrštenih pravaca (Slike 8, 11 i 13).

Od biljnoga ornamenta dominantan je vezov list (ulmus laevis), koji se stilizuje na razne načine: kao lipov list, kao tulipan, kao srce ili se opet kombiniraju četiri lista, da ispune kvadrat te čine četverokraki ili osmerokraki krst odnosno četiri bršljanova lista. (Slike 4, 5, 8 i 11). Slova ili koji važniji lik ovija vezova graničica poput palmove grane u crkvenoj ornamentici. (Slika 11 u glavi oko slova M i F).

Pojedine ornamente obrubljuje zubra ili formom jednaka kao na tikvicama ili vijugava. (Slike 10, 11, 13 i 16).

Prazni prostori ispune se plosnim piramidama, spiralama ili zavojitim krivuljama. Za ispunjavanje služi često krst, zvijezda, svastika ili kakav drugi za seljake interesantan predmet, obično kalež i monstranca. Svastika je izgubila svoj prvotni oblik, te se sastoji od četiri izbočena i četiri udubena pravokutna trokuta, od kojih jednima gleda hipotenuza na desnu, a drugima na lijevu stranu.(Slika 13, u sredini gore, ispod nje kaleži).

Veće plohe se često ispune vijugavim zubrama tako, da se nekoliko redova tih zubara povuku jedni ispod drugih ili pletivom (tkanjem), koje izgleda kao jako povećane utkane vrpce.

Zubra, vezov list, kvadrati, pačetvorine i kružnice u raznim kombinacijama su temeljni ornamenti, a spirale, piramide i likovi te eventualno svastike su umeci, koji se koji puta nalaze u kvadratu, odnosno u pačetvorini i kružnici kao što i četverolatična ružica od polukrugova može biti i u kvadratu.

VII.

Do pred rat, koliko se sjećam iz djetinjstva, slabo su se rezbarile plastične figure, osim tamo, gdje je forma obrađenog materijala nadavala sama po sebi gotov oblik (ptičja ili uopće životinjska glava na štapovima). One su česti ukrasi jako starih predmeta i poratnog rezbarstva, pa se poradi toga opaža, da između ova dva perioda fali prelaz. Dok starinski predmeti pokazuju neki posebni čar primitivnosti, poratne figure prikazuju realistički predmete iz prirode. Zanimljivo je, da je jedna figura stalna u oba perioda narodnog rezbarstva, a to je zmija. Ona se nalazi na štapovima, na guslama, na čivilucima i na drugim predmetima kućanstva, kako prije, tako još i danas.

1) Na starinskim predmetima osim zmije dolaze slijedeće figure: baba, djed, gospodin, „gospoja", pas, medvjed i ptica.

Baba je ženski ili uopće bespolni ljudski lik, djed je pak muški lik, a razlikuje se od prvoga, što ima brkove. Medvjed je uopće svaki glomazni životinjski lik, a pas sličan lik sa šiljatom gubicom. Gospodin i gospoja su ljudski likovi u odijelu neodređena oblika, koje ipak više sjeća na građansko, nego na narodno odijelo.

Svi su ti likovi prikazivani nezgrapno, vrlo primitivno, te potsjećaju na plastiku crnačkih plemena iz Srednje Afrike. I kao što Crnci svojim „fetišima" od ebanovine umeću sedefne oči, da dadu dojam realističke vjerovatnosti, tako i naš rezbar ljudskim i životinjskim likovima umeće staklene oči (glavica od gumbašnice), a muškarcima brkove od konjske strune. Klasičan primjer takve plastike jesu jedne stare javorove gusle, za koje ne znam, odakle potječu, no kako im ornamentika potsjeća na noviju slavonsku ornamentiku, nije isključena mogućnost, da su nastale u Slavoniji (ili u sjevernoj Bosni), polovicom prošlog stoljeća, kada je bila u modi čunjasta krinolina, kakvu imade „gospoja" na njima. (Slika 16).

Centralna figura na glavi tih gusala jest baba, ispod koje se nalaze gospodin i gospoja. S jedne i s druge strane centralne grupe napinju se u luku dvije zmije razvijene u zmajeve prema lavu iznad babe. Taj lav zapravo je medvjed narodne plastike, a promijenjena je forma nastala sigurno pod utjecajem crkvenih slika. Gudalo je isto u luk svijena zmija, koja guta ljudski lik. Čivija (za natezanje strune) sastoji od dvije spletene zmije, a također poleđinom bubnja vijuga zmija.

Inače po998 dršku gusala i gudala vidimo običnu zubru, a po zmajevima je vijugava zubra u redovima, da potsjeća na zmijske ljuske. Ostali su ukrasi ornamenti, o kojima je govora bilo u prijašnjem poglavlju.

Oči ljudskih i životinjskih likova su staklene glave gumbašnica.

2) Moderna plastika udaljuje se sasvim od tradicije. Na okviru za vješanje ručnika (Slika 14) nema niti zubre niti karakterističnih geometrijskih ornamenata.

Jednako se i na krstu (slika 15), kojemu se klanajaju pastiri, opaža težnja za realističkim prikazivanjem. Jedino stiskanje staraca uz križ daje utisak primitivne ekspresije duboke pobožnosti.

VIII.

Što se tiče intarzija i „modlica" (kalupa za kolače) nije potrebno u pogledu ornamenata i plastike posebno govoriti.

Umeci crvenog drveta imadu da ispune kvadrate ili pačetvorine mjesto vezova lista ili drugog ornamenta, o kojima je govoreno u šestom

poglavlju ovoga djela. Oni prema tomu imadu oblik srca, kvadrata, lista i sl. već što treba ispuniti. Od njih se također izrezuju slova ili brojke, ako ima kakav natpis na predmetu.

Umeci se poglavito upotrebljavaju na štapovima, rjeđe i na okvirima, pa se tu češće upotrebljava pačetvorina mjesto kvadrata, jer dugoljasti oblik štapa to zahtijeva.

Mjesto crvenog drveta upotrebljava se i crveni odnosno zeleni pečatni vosak, a koji puta i ogledalca.

Kod „modlica" prevlađuju figure, jer je njih lakše izdupsti nego gusti geometrijski ornament. One su jedini predmeti, kod kojih se stalno upotrebljavaju figure od starine do današnjega dana.

Kod modlica na slici 12 najočitije se vidi značajka pojedinih perioda narodnog rezbarstva. Dok je riba br. 1 (druga figura od lijeva) tako stilizovana, da se jedva prepoznaje, na br. 2 odmah se može prepoznati, a na br. 3 prikazana je gotovo sasvim realistički. Još se bolje vidi na žiru. Na br. 1 hrastova je grančica simetrična i potpuno stilizovana, dok je na br. 3 prikazana upravo realistički.

Čisto ornamentalni likovi na sve tri modlice su slični, što se osobito vidi na ukrštenim listovima (na br. 1 treći lik s lijeva, na br. 2 a prvi s lijeva i na br. 3 b treći s lijeva). Ovo je najbolji dokaz za prijašnju tvrdnju, da između starijeg perioda narodnog rezbarstva i najnovijega, u stvari plastičnih figura, nema prelaza, a ornamenti su se upotreblavali kako u starini tako sve do današnjega dana, pa se kod njih opaža stalan kontinuitet, kojega nema kod plastičnih figura.

Figure na modlicama br. 2 su karakteristične za vrijeme neposredno pred rat. Poznato mi je desetak takovih modlica od raznih rezbara, no jedne su drugima tako slične, da čovjek gotovo ne može vjerovati, da ih nije izradila jedna ista ruka.

IX.

Nameće se pitanje, zašto narodni rezbar upotrebljava stanovite ornamente i figure, te kako on stvara. Što se posljednjega tiče, narodni rezbar radi po uzorku, bilo da ga imade pred sobom, bilo, da ga se sjeća. Međutim će predložak rijetko kada točno kopirati, nego svakoj stvari šta više i pojedinom ornamentu daje nešto individualna. Zato nam se pučke rukotvorine iste vrste od raznih ruku na prvi pogled čine jednakima, no kad ih izbliže pogledamo i isporedimo, opazićemo zanimljive razlike.

Očite razlike opazićemo između starih i novih predmeta, ako je između njihovih postajanja prošla barem jedna ljudska generacija. Narodna je umjetnost živ organizam, koji s ljudima živi i generacijama se razvija. To se opaža u svakoj grani pučke umjetnosti, a najlakše ju je zapaziti u glazbi. U mom se kraju pleše već generacijama oko deset različnih kola, koja imadu stanoviti ritam i ime, pa ipak, ako jedno isto kolo svira djed, otac i unuk, doduše prepoznaćemo ga, osjetićemo, da je isto kolo, no svaki ga od njih trojice svira na svoj način.

S melodijama je, koje se u kolu pjevaju, drugčije. Jednu melodiju pjeva jedna generacija, a druga je posve napusti. U četvrt stoljeća, što ja pamtim, sjećam se nekih pet melodija za poskočice, koje se više ne pjevaju, a prije 10, 15 godina su se općenito pjevale.

Iza rata su se pojavile različne melodije, koje su sigurno donešene iz Rusije ili iz drugih krajeva, gdje su naši ljudi bili u ropstvu, — pa ipak

i na njima se opaža neki poseban kolorit karakterističan za popijevke moga kraja.

Napadno je, da je isti slučaj kao kod kola i kod melodija narodnih balada (Vukovih ženskih epsko-lirskih pjesama), u koliko su se još sačuvale.

Ovu pojavu možemo protumačiti tako, da je kolo imalo nekad ritualni značaj, a isto tako i balade su većeg značenja, dok su poskočice pjesme na neki način za svagdanju upotrebu. One se radi toga mijenjaju i zabacuju, dok se kolo mijenja samo u onome što je nebitno, premda se danas pleše samo za zabavu i nema ritualnog značenja. U kolu i melodijama balada čuva narod nesvjesno tradiciju, koja se ne smije u biti mijenjati, ali se razvija, te trebaju proći generacije i generacije, dok se izmijeni toliko, da se ne može prepoznati prvotni oblik.

Jednaka je pojava kod pučkih ornamenata i likova: nekoji su stalni, a nekoji nijesu. Razlozi su isti, koji i kod glazbe.

1) Cikcak zubra je stalan ukras narodnih rukotvorina kako muških tako i ženskih. Pitanje je: zašto? Moguće, da je nekada imala sakralno značenje, pa se ustalila kao ornament, a vjekovima se zaboravilo na njeno značenje, pa je danas lih dekoracija. To sam pitanje nabacio u svojoj radnji o tikvicama u „Narodnoj Starini" (I). Možda je ustaljena poradi toga, što je najjednostavniji oblik umjetničkog izražaja arze i teze, pa je već i u davnini (u prahistoriji) upotrebljavana lih kao ukras.

Za prvu hipotezu govori mnogo i to, što se i danas upotrebljavaju ornamenti, koji su zaista imali sakralno značenje, a to je u prvom redu svastika. Ona je neizostavni ukras uskrsnih pisanica, iako joj u mom kraju ne znaju više ni za ime ni za značenje. Dolazi i u rezbarstvu, ali se razlikuje formom od prve, jer prema materijalu, na kojem se i kojim se pravi, oblik joj se mijenja, pa se u izmijenjenom obliku pojavljuje također i na tikvicama. Ona je danas kao i u nedavnoj prošlosti samo ukras i ništa drugo.

Zanimljivo je, da narodni rezbar i danas upotrebljava u dekorativne svrhe na raznim predmetima likove objekata sakralnog značenja: križ, kalež i monstancu. Uzrok je tome, što pučanin pridaje umjetničkom radu više značenje, pa napose u tvrdom materijalu hoće da ustali predmete, koji su po njegovom mišljenju vredniji. Da je to istina vidjećemo niže, gdje se govori o figurama.

Razlog, da se upotrebljava geometrijski ornament jest čista težnja za ukrašivanjem. I tu imade narodni rezbar doduše uzore, ali je u ovome ipak samostalniji. Da pak stanovite takove ukrase upotrebljava, uzroci su koji puta u materijalu, koji puta u oruđu, a koji puta mu daje priroda oko njega pobudu za neki ornamenat.

Vidjeli smo, da je kepčija dobila svoju formu poradi materijala, iz kojega je načinjena, a na štapovima i okvirima se urezuje češće pačetvorina, nego na drugim predmetima. Napokon rad šestarom omogućuje lako risanje pravilnih šestolatičnih ružica.

Na tikvicama je hrastov list i žir stalan ukras, baš stoga, što ga svinjar u šumi najčešće vidi, a sam je po sebi dekorativan.

Poradi sličnog se razloga u rezbarstvu upotrebljava vezov list, kojem se od srednjeg rebra odvajaju sporedna podebela rebra, pa se prema tomu lako izrezbari.

Kod mnogih ovakovih ornamenata promjene su česte, i to kod onih, koje nije stvorila i ustalila tradicija, nego ih pravi pojedinac po svom raspoloženju, pa su za to jedno vrijeme rašireni, da se kasnije napuste.

2) Kod figura se jače osjeća mitski moment. Baba je bezuvjetno imala mitsko značenje i sigurno je u savezu s familijarnim oblikom matrijarhata, koji je ostavio duboke tragove u našoj narodnoj tradiciji. Mati je osnov familije. Stoga je tužna sudba srpskog plemena poslije Kosovske bitke izražena u bolima Majke Jugovića. Na to potsjeća i narodna poslovica, da žena drži tri ugla kuće, a muž samo jedan. Panjevi, koji se podmeću pod donje vijence zgrade, zovu se babe. Možda je u tom ostatak poganskog običaja starih Slavena, da su utemeljitelje kuće zakapali pod kućni prag, a žena (baba) je bila u pradavno doba glava obitelji. Nije li možda plastično prikazivanje babe i djeda magloviti ostatak negdašnjih praslavenskih kućnih božanstava poput rimskih Lara i Penata?!

Medvjed je sveta životinja naših starih, a ptica u narodnom vjerovanju i danas imade svoje vidno mjesto. Da se pak zmija tako često prikazuje, na prvi će se pogled učiniti čudnim, jer je našemu narodu zmija od svih životinja najgadnija. Međutim ona je na raznim predmetima imala sigurno sakralno značenje, pa i danas narod vjeruje, da zmija ima čudne moći, što se očituje u narodnim pričama i u kultu kućne zmije.

Doprinijelo je tomu i to, što ju je plastično lako prikazati i što se vijugavost njenog tijela može vrlo dekorativno upotrebiti.

Iz svega se vidi, da narodni umjetnik ustaljuje na predmetima one likove, koji su nekad imali sakralno značenje, pa će to biti razlog, da se rado prikazuje gospodin i gospoja, jer oni iako nijesu svete, a ono su svakako osobe poštovanja.

Dakako da se svi ti likovi danas upotrebljavaju lih u dekorativne svrhe, no tradicija ih je ustalila, pa iako im danas puk već ne zna pravoga značenja, za nas su još ostaci davne dobi, kad se drugačije živjelo i shvaćalo.

Figure na „modlicama" prikazuju predmete i životinje, koje se jedu, što je i razumljivo, jer su kolači također za jelo. To u prvom redu vrijedi za voće. Životinje pak (riba i ptica) imale su također sakralno značenje. Zanimljivo je, a svakako i dokaz za ovu tvrdnju, da se riba nalazi između sunca i mjeseca sa zvijezdama ili među dvije zvijezde.

X.

Sve gore rečeno, odnosi se na rukotvorine do rata i na one, koje imadu tragove umjetničkog kontinuiteta iz te dobi. Najnovije plastične stvari znače često potpuni prekid s tradicijom. Na njihovo stvaranje i po načinu obradbe i po izboru prikazanih objekata djelovali su strani utjecaji. To su u prvom redu gradski rezbari, a onda kažnjenici, koji su u zatvoru naučili rezbarenje, zatim obrtni predmeti stranih naroda, koje su naši rezbari vidjeli poglavito u zarobljeništvu za vrijeme rata.

Nadalje je, na najnovije rezbarstvo djelovala i opća obrazovanost, koja je uzrokom, da njihovim predmetima nestaje one čarobne naivnosti, koja napose privlači na najstarijim predmetima. Današnji momak je u školi naučio, da je priroda lijepa, što stari nijesu znali, ali su više s prirodom osjećali. Za to stari prikazuju simbole tajnih prirodnih sila, a mladi prikazuju realnu prirodu, kod čega im pomažu i nova tehnička pomagala, kojih stari nijesu imali.

Zbog toga su najnovije rukotvorine tehnički vrlo dotjerane, ali uza sve to one gube ono nešto, što nazivamo u pravom smislu riječi svoje. Takove predmete vidimo na slikama 14 i 15. Na krstu se opaža svuda težnja

za realističkim prikazivanjem prirode: i u plastičnom srcu u sredini krsta i u ružama na stupu i u pastirima, ovcama i psima. Mjesto zubre u okviru oko srca jest đerdan. Plastika runa, pasje dlake, kose i brade načinjena je naslagama uljene boje, jer je cio predmet koloriran, što nije slučaj kod starijih, a napose ne kod najstarijih predmeta. Slično je s okvirom za vješanje ručnika. Oko okvira teku karanfilji, a na glavi su dvije idile: desno oranje, a lijevo šuma sa divljači. Nema ni u čemu traga negdašnjih ornamenata, sve je prikazano realistički, a u koliko se pojedini likovi čine stilizovanima, to je stoga, što je rezbar samouk i nema kiparske obrazovanosti, pa ne poznaje niti perspektive niti anatomije. Jedino dvije zmije, kao da su ostatak starine, no i one su prikazane realistički.

Stranih utjecaja bilo je i u starijim rukotvorinama, no one su dobili takovu našu narodnu patinu, da ih jedva i opažamo. Bilo ih je više u pitanju tehničke obradbe, nego u samim ornamentima ili likovima. Tako su uporabu dušične kiseline preuzeli naši seljaci sigurno od obrtnika češljara, koji su je upotrebljavali, da od roga imitiraju željvinu koru. Isprva su je i naši seljaci upotrebljavali za šaranje predmeta od roga, a istom kasnije su je počeli upotrebljavati za šaranje tikvica.

Slično bi se moglo reći za nekoje ornamente i oblike rukotvorina. Glave na okvirima su sigurno nasljedovanje zabata na baroknim crkvama i kućama ali su tako izmijenjene, da i ne pomišljamo po čemu su nastale.

Stari predmeti toliko su oličeni našim duhom, da i kad vidimo kod njih strane uticaje makar i u formi i u šari, ipak osjećamo, da su oni proizvod samo naše narodne duše i ničiji više.

*

U najnovije doba narodno rezbarstvo propada i možda ćemo biti svjedoci konačne propasti te grane narodnoga umijeća. Novo doba donijelo je nov način života, koji imade nužno svoje žrtve. Raspadom seljačkih obiteljskih zadruga nestalo je diobe rada, a i seljak danas drugačije gospodari, nego prije. Ne drži, a i ne može više držati čitava stada blaga, kod kojih je glavno kvantum, a ne kvaliteta, pa prema tome nestaje domaćih pastira. Osim toga i međusobni odnošaj između članova porodice je drugačiji, nego prije. Nema više one lijepe naklonosti jednih prema drugima, koja se javljala, kada su u zadruzi ovisili jedni o drugima. Danas sin, čim odraste, pomišlja, kako će se osamostaliti. Kao pojedinac s uskim krugom svoje najuže obitelji, ne može se baviti ničim drugim, osim samo onim, što mu je potrebno za napredak gospodarstva, a prema tome i blagostanja njegove djece i žene.

Poradi toga otpadaju glavni uvjeti za opstanak raznih narodnih umjetnosti, pa prema tome i rezbarstva. Boriti se protiv toga nema pravoga smisla, jer prilično je sigurno, da će rezbarstva, tikvičarstva i narodne nošnje nestati kao opće pučke umjetnosti, odnosno kao seljačkog obrta.

U koliko bi se htjelo rezbarstvo oživjeti, mora se postaviti na druge temelje, samo je pitanje, nije li sada već prekasno za to. Trebalo bi stvoriti poseban stalež narodnih rezbara. Oni bi bili samostalni obrtnici, koji bi obrtimice producirale predmete, koje su nekada pravili pastiri kao usput. Takovih pojava imade i drugdje u svijetu, naime da su se iz kućnog obrta razvili obrtnici kao poseban stalež (u Sloveniji Ribničani, te Tirolci, Čehoslovaci), a isto imademo i u Slavoniji, gdje su kabaničari i krznari stalni obrtnici, a nekada su seljaci sami sebi pravili čohu za kabanice, te krznenu robu. Međutim u cijeloj stvari je najvažnije, da ti predmeti budu u prvom redu za seljake, a ne možda samo za građane, jer da obrtnici mogu od svoga obrta živjeti, moraju imati veliki krug mušterija. Bilo kako bilo — jer što nosi budućnost ne može nitko sigurno znati — današnoj se dobi nameću dvije zadaće.

Prva je, da se pokupi što više rezbarskih i ostalih predmeta narodnog umijeća na sigurno mjesto, a to je muzej, da se sačuvaju barem za nauku.

U drugu ruku trebalo bi u širokim slojevima naroda probuditi veće razumijevanje i smisao za pučko umijeće, pa bilo da se razne grane razviju kao samostalan obrt, bilo da i dalje ostanu rad u dokolici. U tom bi slučaju ti produkti imali veliku potražnju, pa ne bi morali biti osuđeni na izumiranje.

Ovaj bi posao na se trebala uzeti u prvom redu škola, a onda razne prosvjetne institucije. U svim školama od osnovne uči se ručni rad, pa bi za taj predmet trebalo sastaviti udžbenike, u kojima bi bio opisan način rada pojedinih vrsta narodnog obrta, te donešene slike lijepih i karakterističnih predmeta i ornamenata. Na ovaj bi se način mogli već u osnovnoj školi odgojiti talenti, koji bi, da se razvije poseban obrtnički stalež, daljnju naobrazbu i poduku mogli dobiti u obrtnim školama. Pogotovu bi se imala posvetiti naobrazba učiteljskih pripravnika u ovom pogledu.

Kulturne institucije bi mogle predavanjima i izdavanjem zgodnih priručnika i knjiga buditi smisao za ovaj rad i za ovakove predmete u širokim slojevima pučanstva. Za to su pak najzgodnija poduzeća, čije knjige narod rado prima i čija su izdanja raširena u narodu.

Na ovaj način bi se n.pr. rezbarstvo moglo ne samo oživjeti, nego bi moglo steći sve uvjete za novi procvat i razvitak, naime ako narod osjeti potrebu takovih predmeta. Sličan slučaj imade kod veziva za narodne nošnje, gdje još nije propala. U Slavoniji seljakinje same sve manje vezu svoje oprave, nego to rade posebne vezilje, koje se samo tim bave, a jednako je i kod bratskih Slovaka u tom pogledu.

Résumé. — Sculpture en bois paysanne dans la Posavina slavonienne. La sculpture en bois des paysans croates de la *Posavina* slavonienne qui était autrefois bien devoloppée, se trouve aujourd'hui dans un état de décadance, parce que ces objets - là étaient, pour la plupart, fabriqués par des pâtres quand il paissaient leur bétail et par des gardes des vignes. Les économies particulières, qui ont substitué les communautés *(„zadruge")* economiques à leur disparition, n'ont ni le bétail suffisant ni le personnel nécessaire pour garder le bétail, de sorte que tout le travail des petites familles d'aujord'hui n'est concentré que dans les travaux de champs. La sclupture qui s'est conservée encore, malgré tout, est due, comme autrefois, ou au désir individuel de se fabriquer tout, dont on a besoin, soi-même, à l'instinct artistique intérieur, ou bien au plaisir de réjouir par ces objets-là quelqu'un des siens.

Tous les petits garçons qui vont à l'école primaire, se fabriquent eux-mêmes des jouets: comme le fusil de sureau, la seringue à eau, le métier pour tresser les rubans en laine pour les chapeaux, les différents bâtons de pâtres et des bâtons pour le jeu de „krč" (boule de bois qui s'abat au moyen des bâtons). Les jeunes gens fabriquent des flûtes („duduk", „dvojnice") des „tambouritsé", differentes sortes de bâtons sculptés, des objets dont on a besoin dans la maison: le „rašak" pour enrouler le fil (fig. 1, № 1-a et b), les „stupke", le „ključ" (la clef) pour la paille, les „kljuke" pour les faux, les quenouilles etc. Des jeunes gens plus âgés qui ont déjà du goût artistique fabriquent d'autres et plus beaux objets, qui servent tantôt au plaisir tantôt à l'usage pratique, quelquefois aussi des objets qui poursuivent le but de manifester

faits de planchettes non sculptées comme le „vitlić" pour dérouler le fil (fig. 1), ou de planchettes coupées ornamentalement en forme de coeur ou des lettres majuscules d' „O" et „S" comme les „politsce" (fig. 3) ou des objets faits de planchettes sculptées comme les „solenitsé" (saliéres fig. 2). Ensuite se sont: 2°) des objets faits de „klipići" (petits bâtons) comme p. e. le noeud du diable (un octaèdre régulier qui se dissout quand on extrait le „klipić" final), les croix et les cadres; 3°) des boites à tabac, à alumettes, à rasoirs (fig. 4 à 9) qui se ferment au moyen de ressorts ou de boutons très spirituellement arrangés. Puis ce sont des cadres d'images (fig. 11), les „kepčije" (les verres à eau des pâtres, fig. 10). Puis des bouts de cigarre, des bâtons pour des occasions sollenelles. Tous ces objets sont sculptés d'une façon trés belle ou bien ils sont ornés d'intarsions du cerisier rouge (cadres et bâtons). 4°) Formes pour des gateaux „paprenjaki" (gateaux poivrés), faites en bois (fig. 12). 5°) En outre, on imite différents objets vus comme la cathédrale de Djakovo, le verre (fig. 13), les cadres à essuimains (fig. 14), et enfin nous avons, les différents objets de dévotion (fig. 15).

Pour la fabrication de ces objets-là on emploie le bois de l'érable, (acer campestre), du mûrier, du frêne (fraxinus excelsior), de l'evonymus europeus, du prunier, du cerisier, et, dans ces derniers temps, aussi le bois du tilleul ou du peuplier. Le bois se sculpte à l'aide d'un couteau spécial („šarač") et se façonne à l'aide de différents ciseaux. On indusait, autrefois, le bois, avant de le sculpter, de brique reduite ou de charbon délié dans l'eau, de sorte que l'objet devenait rouge ou noir avec des ornements du bois respectif. Aujourd'hui on imprégne des objets déja faits d'huile de lin et, après la guerre mondiale, on les colore de couleurs à l'huile.

Les ornements sont ou bien des ornements géométriques (fig. 6, 7, 10) ou bien des objets décoratifs pris dans la nature tels que surtout la feuille de l'ulmus laevis stylisée de façons les plus diverses (fig. 8, 11, 13), ou des ornements fixes qui avaient peut-être, autrefois, un caractère sacral comme la „zubra" (fig. 4, 5, 8, 11, 13, 16) ou la svastika (fig. 13). Ou enfin des objets qui possèdent encore aujourd'hui un caractère sacral comme la croix, le calice, la monstrance. Tous ces ornements s'emploient depuis les temps plus anciens jusqu'à nos jours de sorte qu'on y voit le continuité de l'évolution.

Les objets les plus anciens portent aussi des figures plastiques qui ne s'employaient plus dans la période d'avant la guerre mondiale (excepté sur les formes pour des gateaux), et, après la guerre, on les emploie de nouveau. C'est à cause de cela qu'il n'y a pas de continuité entre les deux sortes de figures. Dans la vieille plastique on employait les figures au sens mythologique: „baba" (vieille femme, voir: la guzla en érable vieille de 80 années sur la fig. 16) ce qui est, probablement, un souvenir du matriarcat, ensuite: „djed" (le vieillard), l'ours, le lion, le poisson, l'oiseau, le serpent, enfin des personnes dignes d'estime: le monsieur et la dame. Dans la plastique d'après la guerre la nature est représentée d'une façon réaliste (fig. 14, 15). Ce qui s'emploie indifféremment dans les deux plastiques, c'est le serpent. Puisque la sculpture populaire disparait visiblement, il faudrait pour la ressusciter créer une classe spéciale d'artisans sculpteurs paysans, comme il existe déjà en Slavonie la profession des brodeuses paysannes.

ETNOLOŠKA BIBLIOTEKA

Izdaje Etnografski Muzej u Zagrebu, Mažuranićev trg 14.
Štampa Državne štamparije u Beogradu.